

ADATTÁR.

BALASSI BALINT KORTÁRSAI.

(Második közlemény.)

Telegdy Pál levelei megőrizték ennek a tragikus 1594. évi törökellenes hadjáratnak nem egy érdekes epizódját is, melyek között szerepel a Hatvan alatti ütközetnek egy rendkívüli eleven leírása is, ahol Balassi Bálint öccse Balassi Ferenc tűnt ki vitézségével. Közvetlen ezután történt, hogy Balassi Ferenc, ki az Esztergomban ostromlott törökök segítségére érkező tatárok seregét feltartani próbálta, Nagyszöllös mellett tatár nyíltól találva hősi halált halt.

Telegdy leveléből kiderül, hogy seregét előbb céltalanul vezették ide-oda, úgy hogy a vitézek parancsnokkal, ecsedi Báthory Istvánnal, az „Úrral” együtt már-már kifáradtak. Közben Balassi Ferencet elküldték Esztergomba Mátyás főherceg táborába, de Darholcz Kristóf is járt ott követségbe s hozta a hatvani táborba Mátyás főherceg levelét és nyugat mesésnek látszó segítségéről szóló tudósításokat.

Ennek pedig az az irodalomtörténeti érdekessége is van, hogy ugyanekkor szállt táborba Esztergom alá Balassi Bálint is s így ott utoljára kibeszélhette magát öccsével. Itt látta utoljára Darholcz Kristóf is, aki aztán a Balassi testvérek emlékét a halálukra írt gyűjteményes kiadásával örököltette meg.

Telegdy Pálnak Várday Katához meghitt, családi tónusban írott levelei igen részletes és eleven képet nyújtanak a Hatvan körül harcoló sereg járáskeeléséről és magáról a hatvani ütközetről. A jóízű, színes stílusban írott leveleket érdemes átadni az utókoroknak.

Az első levél a hadjárat készületeit ábrázolja nagy optimizmussal, érezzük benne, mennyi reménységgel ment az egész magyarság ebbe a háborúba:

Köszönnetem, magam ajánlása után, agion Isten mjnden jot jo egjsíget felöletek hallanom ides rokonom mjnd az apro gjermekekel egjetemben. Mi Istennek hala bekjuel uagjunk. Az itualo allapat felöl aszt irhatom, hogj tegnap Mohjba mentwnk uala az Vral vgjan jwtnkn-

ben, *Darhoc Christoph az mj nemw köuechiget hozza onnat felwl az Hercegtwl be ada az herceg leuelit, es szoualis eleget szolla* Summaja az hogj mjndenekre jo ualaszt teszen irt es parancholis hogj ide ala mÿs meg uesswk magunkat, w is ezelmult Zerendan indult el bechböl aszt írja hogj mjngjart meg szallia esztergomot, biztat hogj az tatarok sem bantak mert moszka chaszar nagj igjreteket tet hogj wis rajtok leszen. Sok kwlömbfele irasi utan aual aigezj el leuelit hogj w sem illeti narahajat uirit nem szanja először Istenjrt, azutan magjar orszagjrt el költenj mellettwnk leszen mjnden segjchigel. W felsegeis az w szerelmes batia ne uilljwk aszt hogj el feletkezett uolna rulunk, ki sok louag gjalog njetet, es nagj summa pnsztis rendelt ez ide ualo gjeneralis kapitanhoz, nem sokara elis irkeznek uele. Ez jöüo hetfwn az tiszantul ualo uarmegyek köuetej es fü nepek is ide Mohjra jwnek ot uigezwnk felöle ha altal hozukj wkot mennyi, es mjnt hogj es mikor indulunk, az az immar nem kiswnk, ha mit kiswnkis, aual kjswnk hogj ha altal hozwk azokat, sokaig lehet költözkodjsek mert nagj ar uiz uagion, mert mj ide kisen uolnank chak holnapis indulhatnank, jolehet Eperjesrwl jw ket ezer nimet gjalog asztis uarjak, harmadik ezere hatrab uagion, azokat ugjan nem uarjak. Thouaba asztis irhatom hogj spaniaj kiralj es Papa, tizenhat ezer szip es jo gjalogot kwldenek azokis nem felette messe uadnak, abais szakasztanak ide ala. Az spaniaj kiralj masfelzaz ezer lo tereh ilest kwld ide ala az had szwksegjre, immar elis erkesztek nmjeljkel, *latta darhoc* vgjmint Veres bort, malosat, kwlömbfele jo ides borokat malosza szöliöt, tengerj szöliöt, és egjeb affele olaszorszagi ilist. Moszka chaszaris ötuen tonna aranjat adot az mi chaszarunknak ez hadra, es igen kirette es ugjan Istenre kiseritette a chaszart, hogj frigjet ne uessen török chaszarral hanem uighez uigje el kezdet jó szandikat, wis nem uonsza meg magat keresztienség mellöl az köuetetis szip ajandekokal ajandikoszta meg, Török chaszarnakis köuete ugjan az mi chaszarunkeual egjw jutot uolt oda, kjneken igen k(ö)njw es felszer ualaszta let az tonnakban melljet kwldöt egikben 25 ezer aranj uagion. Közölhed ez hireket Sos Andras Vrammalis. Irj edes Rokonom mikor alkalmatosagod uagion nekem, örömet hallom uala az szerinj lejankam mint jara az himlöuel. Touaba ides Rokonom ne epeszt farazd el magadat az gyermekjnk mellet, hanem mulachagotis uigj magadnak. Im az louajdat meg kwltem de az te kochisod az korchoma roszt ember ittis meg kereste az w riszjt, meg gjejlesztette magat. Sos Andras ne es Tatajne. loniajne aszoniomhoz kjhez el mehec, es Echedheis. Isten tarchon meg ides rokonom. Irtam Pelejen 6. Aprilis 94.

Az te io akaro atadfia
Telegdi Pal

(Megjegyzés: Az ü hangzót jelölő kettős vesszővel ellátott w helyett egyszerű w betűt szedünk.)

Majd egy újabb levélben már a fáradság tüneteiről számol be: ide-oda járatják a sereget hasztalan, a sereg parancsnoka ecsedi Báthory István országbíró is kedvetlen, Ónod táján hevernek hiába. Balassi Ferencet, a tokaji kapitányt küldik Mátyás főherceghez, az esztergomi táborba utatásért. Tán, mert tud németül és latinul és közülük való:

Mi nekwnk mjnd ezjdeig ualo jargalasuk sem ir egj barackot, chak hjaban hurcolanak farasztanak benwnket az sok saron, hegjen, uizen. az Vralis uelwnkis, eleget költetjnek hjaban. Immar kj mjnd anjalis nehezbe most it onod tajan uagjunk it heuerwnk hjaban. Az Vrak Balasi Ferencet kwldek Egrwl az Herceghez az Vrak es mjndenöt ualo.

hadak csak iten körül lesznek mind addig míg w onnat meg nem jw, az pedig tíz tizenkettő napra, ha meg jw.

Latiuk az Vr keduetlen uoltat meg ezideig kjrezenj sem mertwnk twle, jolehet reja uetjwk magunkat, ha csak egy uagj ket nap lehetnjnk othonnis mjngjart uisza jwnnk, csak lathatnank beneteket, de tudom hogj csak hjaban lesz kjrejswnk, meg egj pjrongatast uezswnk fel, De am zugodnik az jo Vr csak bochatana el, es ennel ez leuelnel juthatnank eleb haza. It hallom hogj az Batiam Vjonal let fjacjkaja meg holt, es az Angiomatis az nehessig igen törte, kin bizonyj szjuem szerint bankottam, bankodomis, tuduan az batiam busulasat. Irj ides rokonom nekem it Onod tajan leszwnk mjnt uattok, es erősen kertiszkeggel, varj szip kertekre haza, Ingeket chjnalj nekem, ez sokadalomban uites giolchot. Isten tarchon meg ides Rokonom. Irtam Peljen kedden 94.

Im egj kalant kwlttem ides Rokonom egjel szerdiket uele. Mikor ezen leuelem kezedhez megjen ha attul fogua negjed uagj ötöd napra haza nem megjunk irj nekem mjnt uattok, es mit gjarattok

Egj röuid ezwt sarkantjum uagion uagj az en hazamban ualo few öreg Zekrinben kjualokjpen az fjaban vagj az Tarhazban ualo Ezwstös szerszamos öreg zekriniemben uitest fel menjhert kouachal keresd fel es ad chicheri Ambrus keziben. egjaranios sarkantjum uagion ot de nem az az, hanem röuideb annal.

Jól esik ezeket a rettenhetetlen vitézeket hallani, amint a meleg fészekbe vágynak szerelmesen, elképzelik az otthon hagyott feleséget kertészkedve, varrogatva a piacon vett gyolcsból ingeket a táborban sínylődő férjnek. Telegdy csupa gyöngédség: nem engedi, hogy az asszony ő miatta epossze magát és csak a pici gyermekekkel foglalatoskodjék, biztatja, hogy mulassa az időt, járjon vendégségbe. Az öreg szekrényből vagy a tárházból meg az ezüst sarkantyút kotorássza elő. Kanalat is küld, hogy „szerdékét”, afféle yoghurtot egyék vele az asszony!

Balassi Ferenc esztergomi követsége jó ürügy volna arra, hogy hazaruccanjon Kisvárdára, vagy Szentmártonba a férj uram. Egyik rossz állapotban levő leveléből is annyit ki tudunk olvasni, hogy „míg a hercegtől megjű Balassi, mi is megjöttünk volna akkorára”, de hát ilyesmiben nem „telik kedve az jó Úrnak!”

Majd hirt kapunk arról, hogy Hatvant ostrom alá fogták, bizonyosan a főherceg rendeletére. Május első napjaiban aztán súlyos ütközetre került sor a felmentésre érkező török sereggel, melyet megleptek a magyarok, bár azok látván a felvonuló keresztény erőket, visszavonultak a vár környékéről. A magyarok utánuk eredtek, mire a törökök visszafordultak és Turánál megütköztek a magyarokkal, akik aztán nagy győzelmet arattak a törökökön. Balassi Ferenc is megsebesült, sokan elesetek ebben a csatában. Telegdy Pál színes, eleven stílusa, és az esemény is megérdemli, hogy megismerkedjünk csataleírásával:

Meg erttettem ides Rokonom leueledből, hogj az ket fjunkat a hjdeg lelte, de remilled hogj el hagja wket, az egjebtwl ninchen aszt gondolom, hanem mjnthogj erőtlenek szeginjek az betegség mja, es jancanak michoda rancigalodik michoda az gjermek meg serszik azirt lelj. de ugjon jok azok az oruosságok kjkel giogigtattad wket, az kenisis jo

uolna, Az mj az lejankankat illetj, bizon dolog hogj ezutanis filelmes leszen hogj uyoban meg ne hjmlőzik, most azirt nem feltem, hanem ezutan ha Isten eltetj egj nihanj esztendőuel.

Magunk es taborunk allapatja eben uagion. el mulek egj hete hogj hatuant meg szallottuk. meg most sem fogtunk ugj hoza hogj meg uenők, hanem tauolj föld löuöldőszték be az Varasba és Varaba, oka ez hogj ertettwk uala hogj kwwl meg segjtik, aszt uartuk, megis segjtek mert ez elmult zombaton joue ide az Begler Bek, es Budaj Passa, hat uagj het bekel bwsegesen (az Tömös uari hadis uelek uala) uoltak tizenket ezeren mjnd annakis talan nem uolt zaz gjalogja mjnd louas török uala, Mi inset uagjunk az zagjuan taborban w tull alla az Varas melle, hanem mjnd fel wltek, az nap es egj egisz yel, mÿs mjnd fen wltwnk, Masnap ugjmint Vasarnap mjnt egj het uagj niolc orakor tajban regel el indulanak azon az uton uisza, az kin jöttek el, Mi sok sibongas utan, adig untatak az kiralj kipit, hogj fel wlenk, utannwk menjnk, jolehet elig nehezen uehetek reja. wmaga egjk riszjuel az hadnak az Taborban maraduan. Az Zagjuan altal keljnk, ki noha milj uala, de aual sem gondolank. Egj Tura neuw Falunal jol egj közeletöttwk uala wket, myrthogj sok saron uizen, hjdon, es gaton kelletek nekwnkis altal kel-nwnk, mig altal kelenek wkis annit haladanak, hogj az sik mezőben alig lattuk wket. Eszt latuan meg allank es sokat tanachkozank az Vrak felöle ha el hagjuan az gjalogokat utannok mennwnkj auagj nem, Mindeneknek, es az fegjuereseknekis az tecek hogj meg terjwnk es az előttwnk ualo dologra, ugjmint az uar szallasra uiselljwnk gondot. Meg terenk. Ez alat az török nem tugiuk bizonnioson, zinet uiuj azon hogj meg terenk alituan hogj w twlok uala fjltwnkben tertwnk meg, auagj ugjan mezőben akart uelwnk meg uinj. Vtanunk fordula, melliet ertujn az Vrak Visza fordulnak rejajok, seregeket ujoban szipen el rendelujn. Az Vr Bathori Istuan, uala előtte az Eleöl Jaronak, uele ljujn Humonnaj Istuan *Balasi Ferenc*, Zekel giörgj, Pető Gaspar az Egri sereg es ezen kwwl sok fw nipek es seregek, az az ugj intisztwk hogj az elől jaroban voltunk — job kez felöl mellettwnk fekete fegjueres — Bal kez felölis fegjueresek — es azok mellet az gjalogok louag gjalog öt ezer ha uolt jolehet az zine az gjalognak nem uolt uelwnk, hanem az sancban hattuk uala. Vtanunk segítő seregben Forgach Simon uala mjnd ezekel egietemben ha uoltunk öt ezeren.

Az törökök uestzeg allottak rendelt seregekel hold formara chinalua az w seregek. Öt seregeket aranzottak hogj uala jolehet annj föld uoltak egj mastul hogj chag alig ismerszet, kwlön seregeknek lennj az középső sereg inkab mjnd feir lobogos uala aszt montak leenj az beglerbek hadanak job kez felöl melleleg előtte 22 tarackja es egjnihanj sereg bontoja, balkez felöl az szonokj had, azok melles felwl rajtok, az Giemliak igen szip seregel, mjnd zold lobogojok uala, az feir had hatso ueget allott egj nagj sereg kj derik seregjvk uala. Igj rejajok menuin hozank swtegetek tarackjokat, es sereg bontojokat, kiket noha mj nem tuttunk hogj uelek legjenek es wkis fw bizodalmodkat aban uetettik uolt, mjnd azon altal meg szolongatuan egjmast es Az mj jo es kegjelmes Istenünket segjchigwl hjuan semmjt meg nem tartozank hanem belejek uontok kopjankat. Mi az Vral, es Humonnaj Istuan Vrammal szinte az feir hadra talalank öklelnj. Az Gemljak az fegjuereseken uitezwl el vontak kopjajokat, de az segítő seregis mjng-jarast rajtok terme az Gemljakon es Zonokjakon, meg; nem alhatak hanem el futanak, az harc heljen sokat le uaguan benne, Igen meleg wdö uala derikkpen koran sem wsztkwk wket egy milj földgis, az kj leg touab uoltis wzőben kj chak keues uala, egj mily földnel nem uolt sokal touab. A török fejeket az kjralj kipe satorahoz hordak masnap, kj olj rakas uala, hogj az kj nem latta talam el nem hiszj. Az Sancban fel rakatta uala az kjralj kipe wket, az zaszlakat is kjt harmincnek

zamláltak akor, jolehet azutannis mjnd hortak mjnd az török fejeket, mind pedig az zaszlokat, Az török fejet mongjak lennj az kiket elő hosztak töbnek harmad fel ezernel maga sok marat test mind fejestwl az mezön, es vízbeis sokan holtanak, fw emberek is hazokhoz sokat kwltek. — Török zantalan sok sebes kösztök az paraszt emberek besziltik hogj az melj falukon által futottak olljakis uoltak hogj alla, orra, zaja kette hasat felwl töltögettek uizet az torkaba. meg uigjre nem mehettwnk kjk uezszenek olljak az harcon.

Mi közöttwnkis sok sebes uagion, aszt itilljük hogj uagion niolc szazig ualo Az Vr Bathori Istuan Vramis sebes az bal labanak az ikrajat hegjes teorrel sertettek meg, jar mostis egj Vnj kwö bele; de meg giogjítja az jo Isten meg eböl. *Balasi Ferenc* Kataj mihalj, Barchaj Janos, töb sok fw emberis *uagion sebes* Sarközj Mihalnak fejt uiuek, Banfj Sigmondot halua talaltak az harc heljen rut uagdalasok ualanak az fejn, es kezün egjnihanj uýais szakat uala el, It egj Homokon tisz-tessigél el temetök, Petkj Palt az tarack öle meg, Szenmariay Mihalis el uezset, Petkj Ferencis, Mosdosi Peteris. Ezen kwwl köz leginjs alkolmasint, de nem felette sok. Chernel Palis ot uezset.

Az Balasi Vram inassat az Horuath gasitis az Tarack ölte meg.

Tegnap irt uolt az Budaj Passa egj leuelet ide az Hatuanjaknak kit beis hosztak uala nekjk (mert mostis kis be jarnak az Zagjua kapujan) az Vrak lesettik ezjel kezbe akadot az köuet, az aszt beszilj hogj igen reminkednek az Hatuanjak az Passanak hogj meg segichik üket, ne hagian ennj huszorman nemzetet ot uezsnj. Igen bisztatja üket az Passa hogj meg segítik ismet wkét, De arrul tagadást tettek előttök hogj meg vertik uolna wkét, aszt izente az Passa nekjk hogj chak az előljárojokat vertik meg.

Az Bwdaj Passanak az hasat talaltak puskabol lünj, immár nem tudom ha meg emiszthety uagj nem. Az agjukat meg az sancban nem uihettwk mert nagj sar uiz előttwnk, soha ki nem uonhattjak blöle, ha-rem im most chinalnak hjdat gatat rajta azon uolnank hogj ez ýel bel uinnik wkét, kihez segjchen az jo Isten bennwnket, hogj hamar uigit vinnök ezeknek, kjk [vgj itilljwk] bizonj uitezek, igen kjaltjak hogj nem az fjlekjt talaltuk, ugjs uagion mert immar egjnehanszer kj wtöttek az sancra, az Zagjua kapujan kis be jarnak, katonat, drabantot, ökröket, louakat ragadoznak be, aszt itilljwk uadnak masfel ezeren benne, ha töben nemis, jolehet ez az török harom ezerek mongja. W felsiginek bar gongja uola rejank, akar chak az ezer fegjuerest kwldj uala közenk, az Eperjesi lancokis meg el nem jutanak. Esztergomotis ugj ertjwk meg, meg nem szállottak, Budara pedig most hét ezer niugot török jöt, bi-zonioson beszillik.

Ezeket akaram ides Rokonom ueked meg irnom hogj teis erched Isten tarchon meg, és agja, hogj mjnden jot halhassak felöletek. Istam Hatuen alat 5. Maj. 94

A te jo akaro atiadfia
Telegdj Pal

A levélből remekül domborodik ki a magyarok harcias lel-külete. Mikor a segítséget hozó törökök elvonulnak a vár alól, nagy zsbongással veszik rá az országbíró, a „király képét“, hogy egyezzék bele az üldözésbe, majd nem törődve ágyúval, tarackkal, seregbotókkal vad rohamban verik széjjel a török hadat „beléjük vonva kópjaikat“. Ez a csata illeti hozzájuk: nyílt mezőn vere-kedni a törökkel! S ott vannak mind, akiket Balassi Bálint éle-téből ismerünk: az első sorban öccse, az eгри hadnagy, aki első sebét ott kapja, s több emberét veszti a rohamban, ott Forgách

Simon, kinek fia üti el Losonczy Annát Bálint kezéről, ott Székely György, aki Perényi Zsófiát kapta el Bálint orra elől és ott van Pethő Gáspár aki feleségét csábitotta el mellőle... Sebesült Barcsay János, egrí hadnagy is, akivel Egerben akkora csetepatéja volt, hogy haditanács elé is került az ügyük. Ő meg az esztergomi táborban készült a halálos rohamra, hol is ugyanúgy indult a várfalakra mint öccse és régi bajtársai „szolongatván egymást és az mi jó és kegyelmes Istenünket segítségül híván meg nem tartozánk, hanem beléjek vontók kopjánkat.” Ebben a levélben benne van a régi magyar vitézség minden tanúsága.

A csatában elesett Petky Pál (vagy Ferenc?) apjának vagy fitestvérének Petky Jánosnak maga Balassi Ferenc írta meg a gyászhirot. Erdemes ezt az Erdélyi Múzeum levéltárában őrzött levelet is elolvasnunk, hadd lássuk, mennyi gyöngédséggel és katonai tartózkodással, férfias egyszerűséggel értesítették a hozzátartozókat a hősök haláláról és kis vitézi holmijának likvidálásáról:

Zolgalatomat irom Kegyelmednek mint io akaro vramnak barathomnak Algya megh isten kegyedmedet kyuansagha zerint valo sok jokal.

Atta volna isten hogyd kegnek iob hyrt irhattam volna az kegd attiafiat az vristen ky uiue ez vylagbw, eni sok uitez emberek keozeot, mys akartwk volna, ha az Vristen touab eltette volna keoztwnk, de akar hwlys tiztessgesben megh nem halhatot volna mint it eny vitez keozeoth. Az mi marhaja, louaj, zolgai, voltak kegnek im Haza kultem, az zolgaitwlys. Kgd vegere mehet hogj mostan semi jaro Paripam ninczen az kys zegh louat it hagiattam, arrat az zolgaj nem tudok zakaztani: kedt kerem kegd írja megh mi legjen az arra kegnek mingiarast megh kuldeom. isten eltesse kegd sokaig io egissigben.

Irtam Hatuan alat ma czoteorteokeon. Anno Dni 1594

Régi ioakaro Baratja zolgal Kegnek

Balassi Ferencz Gyarmathy

Akárhol is tisztességesben nem halhatott volna meg mint ennyi sok vitez ember között! — írja Balassi Ferenc Petky Jánosnak öccséről. Ez az egyszerű levél volt egyetlen írott emléke a családnak a hősi halotról.

III. Felvidéki humanizmus.

Balassi Ferencnek, aki ezt a rövid búcsúztatót írta, persze nagyobb irodalmi emléket emeltek ismerősei, többek között Rimay János és az a Darholcz Kristóf, aki vele együtt volt az ónodi táborozásnál. (Részt vett-e ő is a turai ütközetben, nem tudjuk.)

Fintai Darholcz, vagy ahogy Telegdy írja, Darhoc Kristóf sárosi nemesur volt, akit úgy látszik gyengéd baráti kötelékek fűztek a Balassi testvérekhez, bár a bártfai, 1595-ben kiadott halotti emlékvers-gyűjteményen kívül nem maradt ránk ennek a barátságának írott emléke.

A Darholcz-családban erősen dívott a humanista költészet. A Kapy-levéltárban találtam hat olyan latin epitaphiumot, mely

Darholcék környezetéből kerültek ki.¹ Háromban Darholcz Kristóf apját siratják: egyiket maga a fia, kettőt pedig revisnyei vagy tolnai Balogh János, kis és nagy-zicsi és demeczei predikátor írta. A költemény élén ez a felírás: „Ad tumulum Generosi et egregii Domini Pauli Darholcz de Cassa, 7 die februarii Anni MDXCII pie in Christo defuncti Epitaphia scripta”. A másik három Kapy András kislányának Juditnak halálára készült, kinek anyja, úgy látszik Darholcz nagynénje volt, mert itt az egyik darab alatt Darholcz Kristóf (C. D.) magát a „sororculae charissimae frater moestus”-ának nevezi. Itt a címben ez áll: „Jwdithae virgunculae suavissimae, Strenui et Generosi Domini Andreae de Kappy filiulae, 20 die febr. Anno 92 mortuae epitaphia scripta”. Kettőt megint Balogh mester írt, „pastor eccles. Kys Nagy Zych et Demethe”, egyet meg Darholcz Kristóf.

Ugyanez a Balog János írta a Darholcz-féle Balassi-emlék legelső darabjait: az ajánló disztichonokat, két nagy elégiát, és öt epigrammát, egyenlően megosztva a dicséretet Balassi Bálint és Ferenc között.² Demecz vagy Demete Sérosban Darholcz—Máriássy-birtok volt, — innen írja számos levelét — tehát Balogh afféle házi papja volt Darholcznak.

Az úr befogta munkába házi tanárját is, a németlipcsei születésű Mudrony Andrást is, ő is ír szép latin elégiát a gyűjteménybe a bizonytalan halálról (De incerta morte) Balassi Bálint tiszteletére (II. 635), dicsérve latin tudását és nagy tudományát. Erről a Mudronyról írja Darholcz Máriássy Andrásnak, hogy csak küldje bátran fiát az ő házába, Eperjesre, majd ő taníttatja mesterével: „Mivel Kegd emlekezet volna fya feleol, hog Kgd hozzam akarna adni. Az eleotis tudom hogy vot szo feleöle, Azert bizodalmas jo akaro uram, Isten is meg verne enghem, ha haladatlan lennek Kegnek, hozzam valo jo letedert. En nem csak ebben, hanem nagyobb dologbanjs akarok kedveskedni Kegnek, es jo kedvel zeretettel hozam veszem. Jo Mesterem vagion ki az fiamoth tannittia. Id deakul es Magyarulis egizer smind tanulhat, en zinten ugi gongiat viselem, mind magam mind atjamffia felessegem mint tulaidon magunk giermekenek.” (1597 okt. 18.)³

A gyűjteményben még egy sárosi házi tanító, a privígyei Petri Mihály is közreműködött: ő Bártfán tanított Orle Mihályéknál.

Ilyen előzmények után már könnyebben érthetjük meg, miképpen készült a Balassi-testvérek epitaphium-gyűjteménye is. Darholcz alighanem a Kapy-testvérek révén ismerte Balassiékat, hiszen Bálintnak Kapy Sándor legbizalmasabb barátja volt: hozzá írta sokszor titkos írással, legmeghittebb hangon írt leveleit éle-

¹ Az 1591. év alatt. (Országos lt.)

² Balassi Bálint minden munkái. Dézsi Kiad. II. 628.

³ Máriássy András leveleskönyve 98. lapján: Eperjes 1597. okt. 18. (Radvánszky lt. Orsz. Lt.)

tének legzaklatottabb éveiben. Balassi Bálint meg tán a szomszédos Bökiből, Eperjes alól többször átrándult Darholczhoz Fintára vagy Demetére hugánál Paczoth Andrásnénál tartózkodván vagy eperjesi oktávákról jövet-menet. Bizonyára jól megértette magát a humanista költészetet kedvelő úrral.

Máriássy András leveleskönyve Darholcz Kristóf nem egy levelének másolatát őrzi, hol Darholcz Máriássy Andrásnak latin szólásokkal, Nagy Sándor életéből vett idézetekkel biztosítja barátját hűségéről, sőt egyszer egy tetrastichonnal ékesítgeti magyar nyelvű érvelését, mert benne a magas tátrai csúcsok alatt fekvő Batizfalváról vesz búcsút, Máriássy András birtokától:

Villa Batisz semper gelidasque respicit alpes
Non com...¹ Baccho sed mihi grata vale
Tu quoque Marte gravis virtute insignis et arte
Andraea, reliquus inter amande vale.

Ez a sárosi humanizmus magyarázza, hogy Darholcz nagy veszteségnek érezte, mikor a két Balassi-testvér elesett, mert nemcsak a vitéz és hazájukért vértanúhalált halt magyarokat látta bennük, hanem — különösen Bálintban — a tudományok művelőjét, a múzsák kegyeltjét.

A többi költőt Liptó szolgáltatta, Balassiék vármegyéje. Egyeseket Mokosi Márton, szintén Németlipcséről, a németlipcsei iskola rektora és Mokosi Lénárt a liptai egyházak „seniora”. De a legtöbbit a znió-váraljai (turóci) jezsuita gimnázium növendékei adták: hiszen az ő emberük állt Balassi Bálint mellett utolsó perceiben, de lehet, hogy meg is fordult náluk többször a költő, hiszen részletes beszámolót adnak humanista ismereteiről.

Úgy amint van, ez az epicedium-gyűjtemény az északmagyarországi humanizmusnak érdekes kollektív megnyilatkozása: a magyarság hősei és nagy költője mellett, mindenesetre jelenti azt a közösségi érzést, ami Balassi Bálintot hozzájuk, a tudóskodó latin verselő tanárokhoz és tanulókhöz fűzte.

De a költő tisztelői minden jóindulatuk ellenére sem értették meg kortársuk nagyságát és szándékát, hiszen latin versekkel, a latin humanizmus szellemében dicsőítették azt, aki egész opusát a magyar nyelv szellemében, a magyarság dicsőségére alkotta. Rimay János volt az egyetlen, aki megértette a költőt és Balassi Bálint is tudta ezt, mikor szellemi örökösévé kijelölte s halálos ágyán emlékének megörökítésére felkérte.

ECKHARDT SÁNDOR.

¹ Máriássy valami lehetetlen „covoriantem”-féle alakot másolt könyvébe. A Máriássy leveleskönyvébe igen sok hibával másolták a leveleket.